

MICHAL TOPOR ed.

ČTENÍ
O JAROSLAVU VRCHLICKÉM

antologie*

Básník ve sporech o životnost díla

MICHAL TOPOR ed.

Jaroslav Vrchlický ve své pracovně

ČTENÍ O JAROSLAVU VRCHLICKÉM

Básník ve sporech o životnost díla

antologie*

Kniha vychází s podporou Ministerstva kultury ČR

Na grafické úpravě a předtiskovém zpracování antologie se podíleli studenti Střední průmyslové školy grafické v Praze v rámci projektu CZ.2.17/3.1.00/34166 (OPPA)

Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

Děkujeme Tomáši Brousilovi ze Suitcase Type Foundry
za poskytnutí písma Republic

Recenzovala doc. Mgr. Libuše Heczková, Ph.D.

© Institut pro studium literatury, 2014
Texty a ilustrace © autoři / dědicové, 2014

ISBN 978-80-87899-01-4 [tištěná kniha]
ISBN 978-80-87899-18-2 [PDF]

Úvod

MICHAL TOPOR

*„A varuji před absolutizováním dočasných
polemických front v literární historii“*
Oldřich Králík: F. X. Šalda a Jaroslav Vrchlický.
Příspěvek k velkému tématu (1967)

Úkolem antologie je ukázat rozpravu o Jaroslavu Vrchlickém jako souhru dvojího časování, dvou hledisek – hlediska „přítomnosti“ (a jejích „potřeb“) a hlediska odstupů, úkolu dějepisného, a to v rozmezí let 1903–1942. Dílo Jaroslava Vrchlického bylo bohatě doprovázeno dílčími soudy (nejednou prostě oslavnými), komentáři, polemikami, vysvětlováno, zapojováno do časových i literárně-dějinných rámců již od poloviny sedmdesátých let 19. století, kdy například Jan Neruda nad Vrchlického prvotinou, knihou *Z hlubin*, prohlásil „Lyrik to moderní“ a vypočetl kvality (včetně problematických rysů) debutantova básnického výkonu (Národní listy, 5. 3. 1875).

Antologie vyjímá z takřka stopadesátileté rozpravy užší epochu, ohraničenou jednak prvními roky 20. století, v nichž již samo – pokračující – dílo J. Vrchlického nebylo eminentním podnětem a záminkou k veřejnému sváru, jednak lety čtyřicátými, ve kterých se dovršuje a současně rozpadá či vytrácí (také vlivem redukce veřejného, publikačního prostoru) kriticko-historická perspektiva tázání, s naléhavostí vystavěná a rozvíjená generací kritiků Šaldovy generace a jejich bezprostředních pokračovatelů, žáků. Stranou výboru proto zůstaly jak poválečné výkony začleňování Vrchlického „odkazu“ do aktuálního kánonu za pomoci panujících schémat a emblémů, tak i poválečná produkce literárně-historická (byť nezřídka pozoruhodná, objevná), unikající často z dosahu antologie již svou rozměrnou analyticko-dokladovou aparaturou.

Následující řádky mohou leda naznačit celek soudů a debat o Jaroslavu Vrchlickém. Koncem sedmdesátých let prodělal

Vrchlický první výrazný střet, související s širší rozepří mj. o „národní“ (národně angažované a z české básnické tradice pramenící), resp. „kosmopolitní“ směřování v českém krásném písemnictví. Za iniciační text střetu bývá považována pasáž, již **Eliška Krásnohorská** ve stati *Obraz novějšího básnictví českého* (Časopis Českého muzea, 1877) věnovala právě kritice díla J. Vrchlického. Díky otupení hrotů mezi příslušníky obou „táborů“ a nastolené spolupráci v průběhu první poloviny let osmdesátých mohl Vrchlický stoupat do pozice reprezentativního poety, zprostředkovatele dotud nevídaných básnických hodnot (v překladech a profilech) a patrona mladých kandidátů parnasu – nikoli však nerušeně. Zejména zevrubně rozborná, drobnohledná puristicko-formalistní („estetická“) pile referentů brněnských listů Hlídka literární a Literární listy komplikovala hvězdnou pozici básníka.

V roce 1887 **T. G. Masaryk** v Čase, uplatňuje nárok realismu v pojmání historické látky, označil Vrchlického drama *Exulanti* za „čirý anachronismus“, symptomatický „pro naši dobu, pro naše básnictví a jmenovitě pro divadlo, pro naše divadelní obecenstvo a pro naši – kritiku“. Masarykovo propojení konkrétního básnickova díla (a jeho anachroničnosti) se vkusem určitého obecenstva stojí na počátku identifikace Vrchlického osobnosti s estetikou a politikou vyhasínající liberálně-měšťanské éry. Tak se Vrchlickému učila rozumět skupina mladých literátů, kteří svou prestiž spojili s deklaracemi nové estetické citlivosti a kritické bezohlednosti. Zprvu hledali svůj jazyk v listech moravských, po boku kritiků-kantorů, a v úvodu devadesátých let jejich analytická ostří pozvolna protínala i dílo a jméno básníka, k němuž je snad ještě nedávno předtím vábil obdiv.

Prahem k razantní roztržce mezi Vrchlickým a modernistickou částí mládeže se stal článek **Josefa Svatopluka Machara** o Hálkovi, který vyšel v říjnu 1894 v Masarykově revui *Naše doba*. Vrchlického angažmá v následné polemice (proti Macharovu nekolegiálnímu tónu) přispělo k další polarizaci scény a Vrchlický se, de facto definitivně, ocitl mezi „starými“, na rubu společenství „mladých“, jehož křehkost se ovšem projevila hned o několik měsíců později, v rozepřích spojených s manifestem *Česká moderna* (Rozhledy, říjen 1895). Právě napětí mezi adepty „modernosti“

oživovalo a rýsovalo, v řadě erupcí, českou literární (uměleckou, intelektuální) scénu druhé poloviny devadesátých let. **F. X. Šalda** pokračoval v odsouvání Vrchlického mezi beznadějně: v září 1896, nad knihou *Písň poutníka*, vystavil Vrchlického jako „obratného pána“, diletanta, eklektika úpadkového typu, k jehož rysům patří „duševní nedostatečnost, lhostejnost, nepevnost, kolísavost, sofistika“.

Ojedinelým pokusem o prolomení pokračujícího míjení mezi „mladými“ a Vrchlickým, který mezitím utužil svou vazbu k spolku *Máj*, byl fejeton **Jaroslava Hilberta**, otištěný v listopadu 1896 ve Volných směrech. Vyčetl „našim estetickým metařům“, že si z kopání do Vrchlického učinili zábavný sport, vedený pod hvězdou boje za nové umění – Hilbert proti tomu postavil lásku a obdiv, jež podle něho dosud část mladých k „velkému předchůdci“ pociťuje. Hilbertův text pochopitelně nezůstal bez odezvy. **Jiří Karásek ze Lvovic** nadepsal svou poznámku „Boj o mrtvolu“ a přihlásil se ke „stanovisku našich starých polemik“, konstatuje: „P. Vrchlický klidí, co zasil“. Čas označil Hilbertovu „uměleckou duši“ za „hodně konzervativní a zpátečnickou“, Česká stráž se jej jala poučovat, že povinností mladých je bojovat proti svým předchůdcům (v zájmu pokroku), ať si krev stříká.

F. V. Krejčí reagoval na Hilbertův „prudký výkřik“ vážnějším zamyšlením, jež zčásti – v otázce „Vrchlického člověka“ – Hilbertovi přisvědčilo: „Nedá se upříti, že se o knihách Vrchlického napsalo dosti věcí, které veřejně směřovaly k osobnímu jeho zranění. Stalo se dokonce mlčky přijatým dogmatem mezi mladými, že se nesmí o Vrchlickém psát klidně, bez ostnitých narážek na jeho poměr k mladým – kdo toho neučinil, tomu z některých stran vytýkána hned kompromisnost a poklonkárství“. Jinak ovšem ve věci poezie: „rozlučka v uměleckém nazírání p. Vrchlického a nás mladších je neodčinitelná“ (Rozhledy, 15. 11. 1896).

Rozprava o Vrchlickém v dalších letech spočívala buď v uctivém vítání jeho nových počínů, nebo jejich nepřiliš vzrušené registraci: karty byly rozdány, a objevuje-li se Vrchlického jméno v nějaké polemické výměně, potom leda jako náboj v řežích, v nichž si účty vyřizují jeho nedávní protivníci – jako v létě 1900 v Šaldově při s Karáskem či v souvislosti s prvními bilancemi uplynulé

dekády. F. V. Krejčí v prosinci 1901 reagoval na slova o „kritickém vandalismu“, jimiž časopis *Zvon* doprovodil jeho stať *Deset let mladé literatury*, ohrazením: „Ostatně mohla i při vši bezohlednosti svého tónu mladá kritika panu Vrchlickému více prospěti než všeska monotónní a uspávající vůně kadidla, jehož se mu dostávalo z kruhů, dnes Zvonu blízkých“ (F. V. Krejčí: *Deset let prospané literatury*, *Rozhledy*, 28. 12. 1901).

I nastupující kritická generace (Sekanina, Šimek, Sezima, Novák, Theer, Pražák ad.) se nutně učila rozumět dílu Vrchlického ve stínu nevráživosti let minulých, ale také navzdory nim, po svém. Tak **Karel Toman** v únoru 1903 v *Moderním životě* poznamenal: „my, generace ‚nejmladší‘ – abychom užili toho slova, jež hází se nám pod nohy – jsme už daleko oněch bouřlivých dob. Setkáváme se toliko s následky. Nám nebylo přímo ublíženo, my nebyli zataženi v boj, ale cítíme neméně trpce toto rozdvojení, ten despekt“ – vyslovil „uznání a úctu“ k „velké záslužné práci“ básníkově.

Úvod roku 1903 stál ve znamení oslav básnickových padesátin. Prvním textem, který výrazně narušil uctívou dikci jubilejních projevů, byl článek **Viktora Dyka**, otištěný v týdeníku *Přehled* – jeho pokusem o pojmenování základů komplikované, nesamozřejmé pozice J. Vrchlického v síťové českého veřejného života otevíráme tuto antologii. Veřejné pobouření však vyvolal především **Ludvík Lošťák**, jenž pod pseudonymem Long Tom v *Rozhledech* parodicky psal o „oslavě papírové pyramidy“. V našem výboru na Dykův text navazuje výpad **S. K. Neumanna** (1907), který vybaven silně časovou (politickou) fakturou vyměřil znovu, a velice razantně, odmítavě, Vrchlického roli.

Smrt Jaroslava Vrchlického v září 1912 přiměla aktéry někdejších rozepří i mladší literáty k nové konfrontaci s fenoménem Vrchlický. F. V. Krejčí mu věnoval knižní monografii (1913). Z mohutného okruhu projevů reagujících takřka bezprostředně na fakt básníkovy úmrtí, přináší antologie trojici textů: J. S. Machara, F. X. Šaldy a Arnošta Procházky, jako výsek z polyfonie, jíž dominoval dojem, vyslovený Arne Novákem: „A div všech divů, roste a roste, zatímco se od něho vzdalujeme“. Tak jako mnoho jiných tehdy věřil, že smrt je – paradoxně – vykročením k „věčnému životu“ díla: „vychází v dále vítězné slunce věčného života a zalévá

prales osvobozující svou září“ (*Lidové noviny*, 10. 9. 1912). Právě **Arne Novák** se v následných letech snad nejvýrazněji – vedle členů Společnosti Jaroslava Vrchlického, jež od roku 1915 v nepravidelných odstupech vydávala *Sborník Jaroslava Vrchlického* – pokoušel zvrátit ústup Vrchlického ze záře „vítězného slunce“, ztožněně ovšem s kritikou, odbornou reflexí, potažmo čtenářským zájmem: poprvé článkem *Návrat k Jaroslavu Vrchlickému* (publikovaným v říjnu 1917 v týdeníku *Národ*), počínajícím slovy o „tichu, které se u nás až děsivě rozkládá kolem jeho jedinečného zjevu“.

V článku *Deset let*, jež o pět let později otiskl v *Lidových novinách*, konstatoval Novák prostě: „s hluchými jest těžká řeč“. **Šalda** se vehementně přihlásil o slovo a jeho soud vyháněl Vrchlického z přítomnosti – polemicky vůči snaze Novákově, „krocánímu horlení takového katedrového reka z brněnské filosofické fakulty“ (Ještě Vrchlický, *Tribuna*, 1. 10. 1922). I v textech navazujících Šalda rozhodně vylučoval Vrchlického dílo z živé tradice: „pochybují, že bude moci býti kdy naši moderní tradicí Vrchlický, poněvadž není v něm nových forem života, nových forem lásky, družnosti, lidské vroucnosti a zjemnělého bratrství. (...) Masaryk kdysi to jasně poznal a vyznal a vhodil do těchto právě českých temnot svou jasně hořící louč; jak jest možné, že jest v těchto otázkách ještě tolik temna i dnes?“ (*Tribuna*, 12. 11. 1922).

Viktor Dyk tehdy převedl spor na osobní rovinu, zpochybňuje integritu Šaldova postoje: „Komunistické nadšení vdovce po duchu vyprchá, jako vyprchaly jeho předešlé záchvaty (...) Šalda není, nebyl a nebude socialista; Šalda je, cokoli chcete, a v podstatě ubohé nic“ (*Lumír*, 29. 3. 1923). „Problém Vrchlický“ se tu ne poprvé a nikoli naposled proměnil v instrument vyřizování starých nebo nových účtů, přičemž právě poukaz k nepevnosti nároku a vypočítavosti protivníka patřil ke stěžejní výzbroji.

Z roku 1925 naše antologie prostředkuje text jediný – úvahu **Pavla Eisnera**, iniciovanou rozšířenou reedicí překladového výboru Friedricha Adlera z básní J. Vrchlického (Lipsko 1925): Eisner volá po odlišném, novém výboru jako jediné šanci, jak Vrchlického vrátit životu, po „lékaři, který by amputoval choré údy, chtěje zachránit život“. V roce 1926 Arne Novák psal o „tažení“ proti Vrchlickému, otiskujeme také reakce Emanuela Chalupného

a F. X. Šaldy. **Šalda** i v dalších letech traktoval Vrchlického jako čelního reprezentanta určité linie dějin českého básnictví, varoval před každou jubilejní rétorikou sugerující potřebnost navazování na tuto linii: „Dnešek volá po zcela nových formách výrazových, které si musí básník ukout z tlaku chvíle a její nutnosti a stvořit si novou funkční hodnotu“ (*Dva básnické osudy: Josef Václav Sládek a Jaroslav Vrchlický*, Šaldův zápisník, září 1932).

Jan Mukařovský, vůdčí člen Pražského lingvistického kroužku, tvůrce strukturalisticky založeného dějepisu literatury, ve stati *O rytmu v moderním českém básnictví* konstatoval cézuru mezi básnictvím Vrchlického (a Čechovy) éry a poetikou „moderní“: „Pro generaci, která čtla Vrchlického a Čecha, byl rytmus prostě ozdobným svátečním šatem jazykového projevu. Byl úpravný a plynul nepřerušným tokem. Povaha dnešního rytmu je jiná: nekouže po povrchu, je těsně spjat s významovou výstavbou básnického díla, kterou současně organizuje i rozrušuje“ (Čin, 7. 6. 1934), v *Poznámkách k sociologii básnického jazyka* vysvětloval výsadní roli „větne melodie (intonace)“ v básnické řeči Jaroslava Vrchlického a Svatopluka Čecha – vedle poukazu k její spjatosti s dobovým politickým řečnictvím – „vývojovou nutností“, jež prý „kázala paralyzovat nějakým způsobem automatickou pravidelnost metrické osnovy, k níž počala směřovat již poezie májovců a kterou do důsledků rozvedlo právě pokolení Ruchu“ (Slovo a slovesnost, 1935). Vrchlického texty se Mukařovskému staly materiálem, na němž dokládal určitý (generačně vedený) model dějin české literatury (stať *Obecné zásady a vývoj novočeského verše*, 1934).

Literárněhistorický odstup byl vlastní také různě zaměřeným komparatistickým sondám, zkoumajícím Vrchlického role prostředníka, překladatele, případně určité téma procházející jeho dílem (stati Josefa Bukáčka, Vítězslava Tichého aj.). Otázky po vztahu mezi Vrchlickým a přítomností byly i nadále probouzeny jubilei – sborník *Živý Vrchlický* (1937) si vepsal úkol doložit, resp. dotázat životnost Vrchlického díla dokonce do svého štítu. Závěr třicátých let přinesl smrt několika výrazných osobností, jež po dlouhá léta – nejednou vyhoceně polemicky – ovlivňovaly debatu o Vrchlickém: v dubnu 1937 zemřel Šalda, v září téhož roku Masaryk, v roce následném Otakar Fischer, v listopadu 1939 Arne Novák.

Událostí počátku let čtyřicátých byl 13. svazek knižní řady Národní klenotnice, reedice sbírek *Strom života* a *Meč Damoklův* (1941) – s předmluvou **Františka Halase**, vyznívající v prorocké dikci: „Roztroušená nádhera jeho díla bude snesena a nad základy české básnické modernosti, jím položené, vztyčí se kopule z mramorů a kovů, které leštil a ryl on, třebaže dostavovat budou jiní.“ V září 1942 se ve Smetanově síni pražského Obecního domu uskutečnila jubilejní slavnost, za účasti „zástupce kulturně politického oddělení úřadu říšského protektora“ a vyztužená projevem ministra lidové osvěty a školství Emanuela Moravce, který ovšem využil příležitosti především ke kritice charakteru „oněch českých kruhů, které se vydávaly za strážce české kultury a za reprezentanty českého světa“, jmenovitě F. X. Šaldy (Národní práce, 14. 9. 1942). Téhož roku vydala Společnost Jaroslava Vrchlického poslední (devatenáctý) svazek svých sborníků; jeho součástí byl také text **Vojtěcha Jiráta** *Jaroslav Vrchlický a požadavek dne*, pronikavě vykreslující komplikovanost Vrchlického poměru k nárokům jeho „doby“ jako směs přitakání a odporu. Jirátoým panoramatickým záběrem duchovních tendencí devatenáctého století a místa Jaroslava Vrchlického v jejich středu náš soubor uzavíráme.

Poválečná reflexe díla Jaroslava Vrchlického, rozprostřená do sérií jubilejních textů různé úrovně, dílčích i zevrubnějších analýz a edičních počínů, skýtá řadu pozoruhodných uzlů. Když Oldřich Králík v září 1947 zkoumal, z perspektivy „doby dvouletek“, aktuální vztah k dílu Vrchlického, psal o rozpacích a bezradnosti, sycené do značné míry autoritativní tradicí odmítání počínající v letech devadesátých: „...pro přicházející pokolení byl vyřízen. Dodnes na jeho tvorbě lpí etikety, které byly raženy před půlstoletím, mechaničnost, planá virtuozita, diletantství a verbalismus. Strašným polemickým náparem bylo rozleptáno úctyhodné dílo J. Vrchlického, znechuceno citlivějším čtenářům na dlouhá desetiletí, ani dnes není onen cejch vymazán“ (Osvobozený Našinec, 7. 9. 1947).

V únoru 1952 **Vítězslav Nezval** doprovodil předmluvou Seifertův výbor z básnického díla Vrchlického; označil Vrchlického za „zjev tak mimořádné velikosti“, že dosud není „změřen

a stráven. Hle, nejbohatší strom, jaký kdy vyrostl v Čechách, strom přeplněný oslnivým ovocem nejrůznějších barev, nejrůznější chuti – a jeho ovoce je neotrháno, nepřebřáno, náš lid je neochutnal, naši básníci šli kolem něho dalekou oklikou“. Závěr plá vírou v blahodárnost podmínek zajištěných panujícím režimem: v nových poměrech se prý čtenáři konečně naučí Vrchlického milovat. Také **Milan Jungmann** konstatoval: „básníkův jásavý zpěv lásky k životu a k lidem se může naplno rozeznít teprve dnes, kdy už je u nás člověk opravdu svobodný“ (Rudé právo, 9. 9. 1952).

V jubilejním textu **Miroslava Ivanova** je režimní kód doveden k banálnímu holdu těm partiím básníkovy díla, „kde zpívá o lásce k životu, k ženě, přírodě, věří v krásný zítřek, kde se zpovídá z lásky k lidu a rodné zemi“ (Literární noviny, 14. 2. 1953). Poučení marxismem-leninismem přimělo také **Julia Dolanského** vykládat Vrchlického pozici z rozporu mezi básníkem a buržoazní společností a ocenit Vrchlického práci, tam kde „ve jménu lásky mezi lidmi a krásy nového života pokynul k budoucnosti, kde se začíná opravdová a nejslavnější epopéj lidstva, svět socialismu a komunismu, svět trvalého míru a štěstí všech“ (Rudé právo, 17. 2. 1953).

Ahistoricky schematizující či idylizující výklady Vrchlického díla (s jedinou, ale o to výraznější trhlinou v práci **Karla Krejčího**, publikované v roce 1953) našly svůj diferencující, zasvěcený protipól teprve na prahu let šedesátých – jednak v kapitole, již **Zdeněk Pešat** napsal pro třetí svazek *Dějiny české literatury* (1961), jednak ve studiích **Jiřího Brabce**. Titíž stáli poté u nových pokusů o životodárný výbor z básnického díla J. Vrchlického – Jiří Brabec spolu s Josefem Bruknerem uspořádali knihu *Host na zemi* (1966), Zdeněk Pešat sestavil knihu *Básně* (1973); antologii zhodnocující Vrchlického básnické formální mistrovství (bohatství realizovaných žánrů) počátkem osmdesátých let přichystal **Rudolf Havel** (*Zahrada slov*). Ediční práce představovala paralelní příležitost k vytrvalému a systematickému studiu Vrchlického díla – v tom ohledu je třeba zmínit projekt *Básnického díla Jaroslava Vrchlického*, který v letech 1948–1963 pod redakčním dohledem Alberta Pražáka a za účasti Vítězslava Tichého, Karla Poláka a Josefa Moravce vydal na dvacet svazků, a edici Vrchlického

Intimní lyriky, již pro Českou knižnici připravili Milada Chlábková, Miroslav Červenka a Jiří Kudrnáč (2000).

Vrchlický se po roce 1945 pozvolna proměnil v dokonalý fakt historický, předmět jubilejních shrnutí a sporadických, více či méně nápaditých badatelských sond – k těm nejnápaditějším patří jistě texty **Alexandra Sticha** z první poloviny osmdesátých let; podstatnou ukázkou odborné reflexe díla Jaroslava Vrchlického přinesl sborník *Kapitel zur Poetik: Vrchlický und der tschechische Symbolismus* z roku 2003 (konference proběhla v prosinci 1997).

I. Hlasy distance

K jubileu Jar. Vrchlického

VIKTOR DYK

Novinář (v extázi): Píseň! Lyrika! Epika! Komédie! Tragédie! Ženy!
J. HILBERT: 16. ÚNOR 1903, OSLAVNÁ SCÉNA

*Goethe: Jménem světové literatury, jíž otevřel nový svět,
že uvedl ji do své otčiny, pozdravuji básníka. Překladaťeli
sterých děl: Sláva!*

TAMŽE

Jaroslav Vrchlický v Bystré u Poličky, září 1906

Nepoložil jsem bez úmyslu oba tyto citáty před své glosy: ilustrují dobře dva důvody, jež u Vrchlického podněcují k entuziasmu jeho čitatele amerického ducha, kteréž ironizuje Hilbert: mnohotvárnost jeho žánrů a početnost jeho děl. Tito *velkoindustrielní* počítají en gros: dílo? Nikoliv: sterá díla, záplava, množství – nikoliv hodnota a váha. Je to veliké ponížení, kterého se může dostati někomu; zasluhuje ho jubilar?

*

Především bych si položil předběžnou otázku: podnikne jediný z těch nesčetných, kdož budou oslavovati nebo i odsuzovati Vrchlického u příležitosti jeho padesátiletí, podnikne jediný obtížnou a ohromnou práci revize díla jeho? „Tisíce vzruchů, *miliony* lidských ozvuků“, jak počítá *velkoindustrielní* v scéně oslavné? Knihy se kupí, záplava knih – obětuje se někdo, aby na základě této lektury napsal drobný, objektivní článek? Věc je ta: našel by se velmi pravděpodobně, kdyby bylo přesvědčení, že Vrchlického nutno číst celého, že každá kniha jeho je doplňkem jeho fyziognomie, jedním z článků jeho vývoje.

Neexistuje, žel, toto přesvědčení.

Autor, u něhož axiomatem přijatým jest, že nemusí být celý čten, aby byl celý posouzen, autor, u něhož se nevěří v sečlenění a vnitřní spojitost jeho děl, jest jistě zajímavým zjevem. Je něco fatálního v této zajímavosti. A uvážíme-li vše blíže, jest to i něco smutného. Cos horečného je v činnosti Vrchlického. Od díla k dílu, od překladu

k překladu, bez ustání, vytrvale! Jako by autora ovládala jediná myšlénka, dokázati totiž, že dovede všechno. Vy chcete bizarní, těžké formy? Ovládnú je. Vy chcete virtuozitu: Mám ji. Vy chcete stále nové? Budu se měnit. Jste unaveni lyrikou? Oh, zde epika, mnoho epiky! Že nejsem dramatickým? Budu psáti dramata. Chcete veselohry? Nic snazšího. Jsem rétorikem? Hle, zde náladová čísla! Jsem komplikovaným a rafinovaným? Zde prostota národní písně. Jsem internacionální? Hle, patriotická Múza. Jsem epigonem kultury francouzské? Což nepojal jsem mlhy Anglie? Dovedu vše, předvedu vše, přeložím Goetha, Lingga, i Saluse, Huga, Baudelaira i Rostanda, díla věčná i obchodní brak, *Božskou komedii a Tři mušketýry*. Všechno..., *co se vám líbí*.

Tato ohebnost, tato dovednost je svůdná a lákavá. A právě táž ohebnost a dovednost dovede ubíjeti. — — Virtuozita nastoupí na místo umění; díla už nerostou bezprostředně a těžce z života — nýbrž z božských vrtochů dovedného virtuóza, toužícího skvíti se svou technikou.

*

Jdeme-li hlouběji, můžeme dva výklady horečnosti té tvorby nalézt. Prvý byl by osobní —. Mohli bychom předpokládati, že autor není dost sebou jist. Že v něm jsou pochybnosti o jeho síle. Že jeho rychlé a různotvárné tvoření má umlčeti pochyby, přesvědčiti nejen ty, kterým imponují cifry, ale také autora. Kdo by chtěl tak vykládat, má pro sebe nesčíslné invektivy Vrchlického vůči kritice, jeho nervozitu v tom směru, jeho stálé rozčilení. — A díval by se tudíž na Vrchlického jako na autora, jenž nedovedl se nalézt, a těká sem tam bez klidu, jenž je pravým dítětem povrchní a kolísavé doby —

Bylo by možno i vyšší interpretaci nalézt. Věřme v ni v zájmu autorově. Možno se dívati na chvatnou a horečnou jeho činnost jako na poslední ozvuk idejí buditelů, ono trudné a tragické heslo těch, kdož budili lid, ztratí dvě století kulturního vývoje:

„Dohoniti Evropu.“

Dohonit Evropu. Uvésti kulturu českou na výši soudobé kultury. Dostihnouti ji v umění a vědě.

Z toho hlediska vzrůstala by osobnost Vrchlického... a jeho velká a mnohotvárná činnost, kde vlastní individualita nevyžita plně, nýbrž smíšená s všemožnými vlivy a elementy, ta připadala by jako

heroické sebeobětování. Neúnavné úsilí učiniti verš český lehkým a pružným, rozmnožiti rozsah a pestrost české literatury, zvednouti její nivó — to vše by neslo se za velkým cílem.

*

Pak by nebylo možno nezastaviti se s údivem nad tragickým zjevem sebeobětování. Jistě je mnoho síly a schopnosti u Vrchlického; je v něm mnoho osobitosti. Jeho poezie, smyslná a hravá, je ojedinelým zjevem u nás, jichž literatura byla vždy příliš spirituální, jestliže nevyznělo vše tak plně, jak mohlo vyznít, že není tón jeho čistý, a význam nepopřený — není to jen oním úsilím? Nebylo pohodlnější uchýliti se do sebe, čekati, až se formy vyhraní, až dílo bude dobudováno?

Pomalou roste dílo; od práce stále výše, od práce k práci více se nalézati. Máme svůj sloh, máme svou krásu, — nebyla by to krásná existence silného ducha? Ale to „dohoniti Evropu!“ nedopřává klidu. — — Je nutno chrliti stále knihy, není ticha, není oddechu —. Je nutno mluvit *řečí bohů*; jaká pýcha a energie mluví z Vrchlického mladosti! Odvaha provésti veliký úkol, sebevědomí, které ani okamžik neváhá: „*dohoníme Evropu!*“

*

Což však, jestli jsme ji nedohonili? Jestli to heslo se stalo otravným a rozkladným? Což zavinil-li náš neblahý a nezkracený chvat zkázu plodů, jež mohly dozrát? Od díla k dílu, od překladu k překladu, žasne náš Amerikán: jaké cifry! Díla, na něž jiný spotřeboval desetiletí, jež jindy jsou plodem života, Mistr provádí lehce, hravě, jako mimochodem, za několik měsíců, neděl. Jak snadno doháníme Evropu! Ale dohonili jsme ji skutečně? „*Díla, jež bývají jindy plodem celého života*“, ...nemá ten dithyrambický obdiv něco vyčítavého pro *Mistra*? Dílo celého života — jak hravě a mimochodem jsme je provedli my —. A tak se stane, že kterýs autor věnuje Mistru knihu s nadpisem, jenž může býti ironií: *K žatvě dozrálo*. Dozrálo skutečně?

Stane se pak, že jsme snížili úctu k práci. Že jsme zmenšili svědomitost literární. Že jsme svým chvatem zamezili díla pomalejší... a lepší, že jsme otvírali nové obzory nedobrymi překlady. Stane se, že vyvrátili jsme krásnou a ušlechtilou víru, že tvorba je něco namáhavého, lopotného, že vyžaduje úzkostlivého svědomí, že je nutná souvislost mezi životem a dílem, že jedna práce má vyrůstati

z druhé, a tvořiti harmonický ve svých disharmoniích celek. Vyvází ukázání naší dovednosti, mnohost našich prací, květy na tolika luzích utržené tuto nepochybnou ztrátu? Quod licet Jovi, licet bovi. Po Vrchlickém je možný Emanuel šlechtic z Lešehradu.

*

Ten opojený sebou duch, pracovník plný radosti své práce, ten lyrik, takové barvitosti a ohně, autor *Satanelly, Vittorie Colonna, Domů a rozmarů*, duch bujný a přelétavý nezaslouží lacinou minci frázovitě pochvaly. Kolik viny nese český vzduch na defektech jeho? Vzpomeňme na úžasnou omezenost poměrů, na šosáckého, hanebně měšťáckého ducha naší literatury, na celé to prostředí neschopných a nadutých... Vzpomeňme si na útoky, na intriky, na pomluvy, které Vrchlického uvitaly. Na práci, která zaniká bez ozvěny. Na generace, které šly kolem nás a odchází kamsi jinam. Ten život stvořený pro *slunné, rozkošné* – ten život plný smyslného kultu forem, hry, barev, lesku – měl za úděl skončiti v české banalitě – v šedé melancholii a v moudrosti umdlených. A počíná se přizpůsobovati, žel. Existuje větší literární tragedie? Vrchlický jako obhájce prostřednosti, jako advokát českého měšťáctví, jako druh protzů, parvenu a šarlatánů? Odříznutý od mladých – obsypaný poklonami, jimž věřiti nelze, chladem, který se cítí? Nyní přijdou ti velkoindustrielní se svými superlativy a ciframi – jak žalostný úkaz!

K takovým koncům dovedla tedy dovednost velikého ducha! Tak tesklivě a morózně vyznělo ono „dohánění Evropy“. Únava a moróznost dýše z posledních knih jubilantových. Časem jako by blýsklo duši poznání marnosti všeho... života... umění... všeho; k takovým koncům dospěl talent, jemuž česká literatura děkuje za tak mnohé a jehož z tak mnohého musí obžalovati. Je to scéna, která musí otrásti duchem každého, kdo myslil trochu o tom –

Ještě ty oslavy, ovace, superlativy... a ještě ten hrot uvnitř!

Vestigia terrent!

Přehled 1, 1903, č. 11, 14. 2., s. 181–182

VIKTOR DYK (1877–1931), básník, prozaik a dramatik, spolupracující v prvních letech své literární kariéry především s redakcí *Moderní revue*; jako literární kritik se výrazněji začal profilovat v 1903 příspěvky pro týdeník *Přehled*, od 1907 redakčně vedl *Lumír, 1910–1914 státoprávně pokrokový list Samostatnost*.

Jaroslav Vrchlický

S. K. NEUMANN

Boj o všeobecné hlasovací právo – jemuž ostatně přeji všecken zdar, protože tato etapa našeho politického života musí býti prodělána a – překonána – vyvolal u nás dva celkem dosti trapné zjevy, dva politické fetišismy, dvojí zaslepenost.

Na jedné straně je to fetišism vládní volební opravy a ministerstva Beckova: na vše, co *přímo* nenapomáhá dnes vládní politice, hledí přes rameno a vše, co tuto politiku ať z jakýchkolivěk důvodů podporuje, přijímáno je s otevřenou náručí.

Na druhé straně je to fetišism historického státního práva a – královského hradu pražského, směšně malicherný v detailech a jako celek uměle vyhnáný v jednostrannost opravdu zarážející.

Mezi fetišismem oportunním a radikálním vrávorá naše politika tak málo racionelní a – kulturní.

Maličkým, ale charakteristickým dokumentem této situace je případ Jaroslava Vrchlického. Básník dal se pohnouti k tomu, že v panské sněmovně promluvil pro všeobecné hlasovací právo. Jeho řeč, kterou ani nemohl udati celou, nebyla ničím pozoruhodná a neměla pražádného vlivu na osud volební předlohy. Panská sněmovna postavila si na okamžik hlavu, aby mohla své hlasování pro předlohu dobře prodati, to bylo vše. Docela všední politický manévr, jehož vývoj řeč básníkovy ani neuspíšila, ani nezadržela.

Ale nedůtklivý státoprávní fetišism byl pobouřen. Ústy dr. Choc odsoudil Vrchlického. Básník nerozumí prý politice.

Nu, tolik jako poslanec Choc rozumí jí snad přece. Pro jeho řeč nebude Vrchlického jistě žádný rozumný člověk kaceřovat.

Ale gestem Vrchlického nedá se také žádný rozumný člověk zaslepit. Vidí se v pohostinném vystoupení básníkově v parlamentě hluboký obrat v jeho smýšlení, přechod od staročechů k mladočechům, kdožví co všechno ještě. A pokrokoví fetišisté volební opravy jsou nadšeni také. Zapomněli na vše z básníkovy minulosti i na to, že byl a jest hlavním sloupem našeho literárního reakcionářství, že drží všemi silami klenbu, která dusí – dnes opět víc než jindy – náš literární život.

A to se stalo právě ve chvíli, kdy jiný básník, čistější a statečnější, pokrokovější a češtější, kdy Machar napsal svou zdrcující obžalobu literární společnosti, jejíž duši je právě Vrchlický...

V novoročním čísle Národních listů uveřejnil Jaroslav Vrchlický *Kus autobiografie*, úžasně triviální povídání o české Lásce a české Návisti, jež „stopovaly jeho dráhu životní“. Konečný hrot této prózy namířen je proti těm, kdož básníkovu řeč v panské sněmovně odsuzovali.

Pokroková veřejnost anebo lépe řečeno jen naši fetišisté oporunní zajásali. Dr. Choc dostal řádný výprask od „prvního našeho básníka“!

Jaký je to nebezpečný blud! Dr. Choc a naši státoprávní fetišisté jsou jistě poslední z těch, proti nimž namířen je „opravdu poslední barevný střep“ Jaroslava Vrchlického, o jehož hrany ostatně nikdo se nepořeže, protože „střep“ není ani z křišťálu, ani z kovu, ale z nějaké ošumělé alegorické dekorace plátěné nebo papírové.

Ano, naši státoprávníci jsou poslední v řadě těch, jež básník zahrnuje ve svůj pojem „české nenávisti“, který ode dneška měl by se stát bitevní parolou české literární poctivosti, českého literárního mládí, české literární pravdy.

„Česká nenávist“, to je neodvislá literární kritika, která ukázala, jak Jaroslav Vrchlický svůj talent promarnil ať již vinou svojí nebo vinou českých poměrů. Která ukázala, jak jeho talent zvrhl se na chrlivý reprodukční stroj a jak jeho lyrika i epika ztratila osobitost. „Česká nenávist“, to je poctivá literární mládež, která neopěvovala nadšenými superlativy všeho, co vyšlo z dobrovolně štvavého básníkovy péra nebo z ruky jeho prázdných a plochých milců. Která neklaněla se kvantu, „papírové pyramidě“, ale váží si v umění jen kvality. „Česká nenávist“, to je Machar a všichni ti, kteří vystupovali proti znemravňování české literatury, jež dělo se Vrchlickým anebo pod jeho patronátem, proti nestoudnému odměňování devótních literárních žabařů a nul, proti podplácení milců a literární kamarily, proti umlčování nových talentů a kulturních činů.

Proti literární poctivosti vyjel Vrchlický na alegorickém šimlu a – pokrokoví lidé si to pochvalují, protože náhodou měl být zasažen i dr. Choc.

Pokrokoví lidé – s Právem lidu i Osvětou lidu v čele – řadí se do šiku, aby utvořili pomocnou falangu „české lásky“.

Jaká to ironie! Což jste oslepli, že nevidíte šedé bezbarvosti těch deseti liter, což jste ohluchli, že neslyšíte poťouchlého akcentu dvou slov? Česká láska! Jaký to v ústech Vrchlického mocný synonym české literární – a nejen literární – prostřednosti a korupce!

Když jsem přečetl Vrchlického „kus autobiografie“ a viděl, jaká slepota ranila české lidi, chtěl jsem z plných plic vykřiknouti: *Starče*, je nejvyšší čas, abys mlčel! Ale, což nejsou šediny tohoto básníka nešťastné! A nebyla to „česká láska“, jež zničila život básníka, který mohl být světlým géniem našeho národa a nakonec ztratil i svůj talent? Což nebyla to „česká láska“, která z tohoto chrámu Múzy učinila brloh triviálnosti a korupce?

A proto: Zabte „českou lásku“! A buďte hrdí a žárliví na to, abyste stáli na straně „české nenávisti“, na straně všeho toho, co českou literaturu může učinit kýženu světu a učiní z nás národ opravdu kulturní.

Moravský kraj 12, 1907, č. 4, 10. 1., s. 2–3 → S. K. N.: *Stati a projevy* 2, ed. Z. Trochová, Praha, Odeon 1966, s. 405–407

STANISLAV K. NEUMANN (1875–1947), básník a literární i výtvarný kritik, spolupracující zprvu zejména s redakcemi časopisů *Niva* a *Moderní revue*, v letech 1897–1905 vedl a vydával anarchistický list *Nový kult*. V roce 1905 přesídlil na Moravu; od 1907 hojně mj. publikoval v brněnském deníku *Lidové noviny*. Chuf k experimentu, projevující se mj. výraznou proměnlivostí básnické dikce, po první světové válce utlumilo programové ztotožnění s tendenčním, radikálně levicovým pojetím umění. 1929 byl Neumann vyloučen z Komunistické strany Československa.

II. Posmrtné masky